

DOKUMENTI / DOCUMENTS

Dr KOSTA NIKOLIĆ, naučni savetnik
Institut za savremenu istoriju
Beograd, Republika Srbija
kostasnikolic@yahoo.com

RADE RISTANOVIĆ, istraživač-saradnik
Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, doktorand
Novi Sad, Republika Srbija
raderistanovic@hotmail.com

UDK: 355:929 Мишић В.(093.2)
94(497.11)"1941/1945"(093.2)

kritičko izdanje naučne građe
primljeno: 24. jul 2018.
prihvaćeno: 10. oktobar 2018.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2019.1.nik.207-222>

PRILOZI ZA BIOGRAFIJU VOJISLAVA MIŠIĆA

APSTRAKT: U tekstu se piše o manje poznatim detaljima iz biografije Vojislava Mišića, najmlađeg sina srpskog vojvode Živojina Mišića, koji se odnose na događaje posle sloma ustanka u Srbiji 1941. godine. Kao prilog objavljuju se dva nepoznata dokumenta. Prvi je izjava Vojislava Mišića na saslušanju u srpskoj Specijalnoj policiji od 23. decembra 1941, a drugi je pismo njegove majke Lujze upućeno najverovatnije generalu Paulu Baderu, nemačkom komandantu u Srbiji, od 8. februara 1942. u kome ona traži oslobođenje svog sina. Oba dokumenta se nalaze u Istorijskom arhivu grada Beogradu, u fondu Specijalna policija. Pismo Lujze Mišić se objavljuje na nemačkom (sa originalnog dokumenta kucanog pisaćom mašinom) i u prevodu na srpski jezik.

KLJUČNE REČI: Drugi svetski rat, okupirana Srbija, Vojislav Mišić, Lujza Mišić, Specijalna policija, Vojni komandant Srbije, Ravnogorski pokret, komunistički pokret otpora

Živojin Mišić je u braku sa Lujzom Mišić (rođena 1865. u Beogradu kao Lujza Krüchner, u porodici inženjera Fridriha Krüchnera, Švajcarca nemačkog porekla) imao tri sina i tri ćerke (Eleonora, Olga i Anđelija). Najstariji sin Radovan (1887), mobilisan je neposredno pred Drugi svetski rat u činu rezervnog potpukovnika u Vojnu akademiju jugoslovenske vojske. Tamo je preuzeo vođenje jednog odeljenja pitomaca. Zarobljen je u rejonu Foče i prebačen do Beograda. Iako je 23. aprila dobio otpusnicu, shodno naredbi Vrhovne komande o raspuštanju pitomačkih sastava, svojevoljno se našao u zarobljeničkoj koloni koja je otišla iz Srbije. Prošao je kroz sedam oficirskih zarobljeničkih logora u Austriji i Nemačkoj. Nije se vratio u Srbiju i preminuo je 26. jula 1945. u Nirnbergu, pred sam polazak za Jugoslaviju pošto je rat već bio završen. Njegovi posmrtni ostaci preneseni su 1968. i sahranjeni u porodičnu grobnicu na Novom groblju.

Drugi sin Aleksandar (1891), konjički rezervni major, penzionisan je 1922. u činu konjičkog kapetana I klase. Nema mnogo podataka o njegovom učešću u Aprilskom ratu 1941. godine. Nalazimo ga u jednoj situaciji u Križevcima (Hrvatska) sa pet oficira i 35 podoficira divizijskog konjičkog eskadrona u okviru Savske divizije (iz sastava IV armije). Mišiću je naređeno da posedne položaje prema Carevdaru (na potoku Glogovica) kao jednom od prihvatnih položaja za trupe koje budu vodile odstupne borbe. Ali, jedinica se ubrzo rasula.¹ Posle kapitulacije Aleksandar se sklonio u porodičnu kuću u Struganiku sa majkom, suprugom Milenom i sestrom Anđelijom.² Aleksandar Mišić se već maja 1941. priključio pokretu otpora koji je na Ravnoj gori organizovao tadašnji pukovnik Dragoljub Mihailović (oni su inače bili klasni drugovi i prijatelji). Aleksandar je blisko sarađivao sa majorom Ivanom Freglom³ i oni su organizovali pokret u kolubarskom kraju.

Najmlađi sin Vojislav rođen je 1. jula 1902. u Valjevu. Osnovno obrazovanje završio je u Beogradu. Nakon izbijanja Prvog svetskog rata upućen je u Rusiju, u školu Kadetskog korpusa. Usled izbijanja Oktobarske revolucije prekinuo je školovanje i otišao u Veliku Britaniju. Na „Ostrvu“ je 1918. upisao Kraljevski koledž u Itonu. U ovoj zemlji završio je fakultet i stekao zvanje inženjera hortikulture. Priliku da svoje znanje sprovede u praksi dobio je 1927. na svom imanju u Aleksandrovu (Makedonija). U ovom nerazvijenom delu Kraljevine SHS upotrebljavao je modernu tehnologiju u voćarstvu i stočarstvu. Poljoprivreda nije bio jedini teren na kome se Vojislav iskazivao u ovom periodu. Učestvovao je na više neposrednih izbora i u više mandata obavljao dužnost predsednika Petrovačke i Bunardžiske opštine. Drugi svetski rat prekinuo je njegovu političku i profesionalnu karijeru, a u junu 1941. bugarske okupacione vlasti proterale su ga za Beograd.⁴

U glavnom gradu okupirane Srbije nije se dugo zadržao i nakon dve nedelje odlazi kod svoje majke u Struganik. U selu ga je dočekao i brat Aleksandar koji je nastojao zajedno sa Mihailovićem da ga privoli da se uključi u Rav-

¹ Mile S. Bjelajac, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991* (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1999), 153.

² Коста Николић и Бојан Димитријевић, „Судбинско преплитање: војводини синови на супротним странама у новом рату“, у: Војвода Живојин Мишић, *Моје успомене. Поменик*, прир. Иван Ивановић (Београд: Фондација Војвода Живојин Мишић, Институт за савремену историју, 2004), 302–303.

³ Ivan Fregl (1903, selo Fram kod Maribora) veoma rano ostao je bez oca, pa je na velikom seoskom imanju živeo sa majkom. Gimnaziju je završio u Mariboru, a Višu poljoprivrednu školu u Gracu. Vojni rok je služio u đачком bataljonu u Valjevu. Završio je Vojnu akademiju i postao aktivni oficir Vojske Kraljevine Jugoslavije. U čin generalštabnog majora proizveden je 1940. godine. Posle Aprilskog rata u Ljubljani je, zajedno sa majorom Karlom Novakom, radio na stvaranju nacionalnog pokreta otpora. Tokom leta 1941, posle jednog dolaska u Beograd, otišao je na Ravnu goru, gde je osnovao oficirsku školu na kojoj je predavao strategiju ratovanja. Tokom jeseni iste godine, bio je načelnik štaba teritorije kojom je komandovao Aleksandar Mišić.

⁴ Велибор Берко Савић, *Синови војводе Мишића* (Ваљево: Ваљевопринт, 2001), 227–241; Istorijski arhiv Beograd (IAB), fond Uprava grada Beograda, odeljenje Specijalne policije (UGB, OSP), IV–46/13–5, K 286/17. Izjava Vojislava Mišića od 23. decembra 1941.

nogorski pokret. Sve predloge ove vrste Vojislav je ne samo odbio, već se u drugoj polovini septembra 1941. našao na suprotnoj strani. Njegovo priključivanje i delovanje u komunističkom pokretu otpora u ovom periodu u izmaglici je i u većini oslonjeno na memoarska sećanja Milana Drakulića. On je u tom periodu bio politički komesar jedne od četa Kolubarske brigade i navodi da je nakon dolaska 50 novih boraca iz sela Slavkovice obrazovana nova četa i da je komanda poverena Vojislavu Mišiću.⁵

Isti izvor svedoči o njegovom prijemu u KPJ. Predložen je od strane Miloša Minića da direktno dobije članstvo u KPJ bez procesa kandidature uz obrazloženje „da je veoma pošten i retko skroman čovek, da je u kumanovskom srezu, gde je živeo, imao pravilan odnos prema ljudima i da je kao takav veoma cenjen. [...] On je inače iz veoma uticajne i poznate porodice. Njegov dolazak u naš Odred veoma pozitivno je uticao na mnoge ljude iz ovog kraja, s obzirom da mu je rođeni brat Aleksandar Aca Mišić, major Dražin.“⁶

Kada ovaj citat kontekstualizujemo činjenicom da se na članstvo u KPJ čekalo i po nekoliko godina postaje nam jasno da ovu privilegiju Vojislav nije dobio zbog svojih karakternih osobina već pragmatičkih motiva Minića da prezime Mišić iskoristi za podizanje popularnosti i omasovljavanje komunističkog pokreta otpora na ovoj teritoriji.⁷ Iz Drakulićevog svedočenja saznajemo i o susretu Vojislava i Aleksandra u kancelariji četničke komande u Mionici. Povod za susret bio je službene prirode. Aleksandar nije želeo da u kraju gde on odgovara za bezbednost komunisti sakupljaju namirnice od naroda smatrajući da je ovo oblik pljačke. Ovakvom stavu Vojislav se usprotivio, što je dovelo do žučne rasprave koja je rešena dogovorom da sve što sakupe podele.⁸

Događaji na oslobođenim teritorijama južno od Valjeva, gde su od početka novembra počeli otvoreni sukobi donedavnih saveznika, doveli su i do prestanka saradnje u okolini Valjeva. Aleksandar je odlučio da brata Vojislava izvuče iz partizanskih redova kako bi ga sačuvao od događaja koji su usledili. Vojislavu je javljeno da mu je sestra na samrti i on je otišao u porodičnu kuću. Došlo je do svađe između braće i Aleksandar je razoružao Vojislava. Mihailović mu je pred saradnicima, među kojima je bio i Dragiša Vasić, rekao da je bio u velikoj zabludi kada je stupio u partizane, da mu je mesto gde i starijem bratu i da su partizani iskoristili ime njegovog oca samo za svoju korist. Mihailović mu

---

⁵ Милан Дракулић, *Плима, осека, плима*, књига 1 (Београд: Просвета 1963), 155.

⁶ Исто, 158.

⁷ Neophodno je ukazati da određeni istraživači poput Velibora Berka Savića odbacuju Drakulićevo svedočenje. Kao dokaz da Vojislav nije primljen ovom prilikom u KPJ, Savić navodi podatak da mu borački staž nije priznat od aprila 1942. do novembra 1944. u dvostrukom trajanju, jer je Savez udruženja boraca NOR-a zaključio da u ovom periodu nije bio organizovan i da se ne može izjednačiti sa „borcem sa puškom u ruci“ (B. Savić, *Синови војводе Мишића*, 243). Ne vidimo prepreku da Savez boraca donese ovakvo obrazloženje rešenja i u slučaju da je Vojislav primljen u KPJ 1941. s obzirom da od 1942. do 1944. nije bio aktivan član. Pored navedenog teško nam je da poverujemo i da je Drakulić u sećanjima koja su objavljena u posleratnom periodu izmislio do detalja ovakvu priču i izložio se „opasnosti“ da ga glavni akteri demantuju.

⁸ М. Дракулић, *Плима, осека, плима*, 168–170.

je, po svemu sudeći, ponudio i mesto na čelu Kraljeve garde koja je bila u formiranju. Vojislav je ostao uporan u odbijanju i sproveden je u kuću svoje sestre, u kojoj je ostao sve do nemačke ofanzive početkom decembra.⁹

Naredba za konačno slamanje ustanka u Srbiji izdata je 18. novembra, kada su utihnule poslednje partizansko-četničke borbe. Udar je trebalo da izvedu 342. divizija iz predela Valjeva i 113. divizija iz oblasti Kragujevca i Kraljeva: „Gde god da se pojave komunističke bande treba ih uništiti. Sve četničke formacije Draže Mihailovića razoružati i zarobiti“.¹⁰

Prvi pravac udara bio je usmeren ka Užicu, i posle bitke na Kadinjači 29. novembra partizanska slobodna teritorija prestala je da postoji, a glavna snaga partizana je preko Sandžaka prešla u Bosnu. Posle toga Nemci su se okrenuli ka Ravnoj gori. Naredbu za uništenje ravnogorskog štaba, pod šifrovanim nazivom „Poduhvat Mihailović“, 342. divizija primila je 3. decembra. Tri dana kasnije Mihailović je opkoljen u kući porodice Mišić u Struganiku, ali je uspeo da se izvuče iz obruča i da izbegne zarobljavanje. Aleksandar Mišić i Ivan Fregl su zarobljeni i odvedeni u zatvor u Valjevo.¹¹

Mihailović je bio obavešten o nemačkom pohodu i u Struganik je došao 5. decembra, u sedam sati uveče. Milena Mišić: „Bio je raspoložen ali izgleda kao da je nešto predosećao ili slutio, jer je posle večere predložio meni i jednom svom poverljivom oficiru da siđemo u baštu i da neke dokumente zakopamo u zemlju“.¹² Jakša Đelević ne navodi izvor informacije: „Sva važnija dokumenta smo zakopali. Radio stanica je demontirana. Spremilo se da se ponese samo najpotrebnije“.¹³

Prema nemačkim izvorima, Milan Aćimović (1898–1945), ministar unutrašnjih poslova u vladi generala Milana Nedića, i pukovnik Kosta Mušicki (1897–1946), prvi komandant (od 15. septembra 1941) Srpske dobrovoljačke komande, a u ovo vreme komandant Šumadijskog korpusa (u sastavu Operativne grupe odreda srpske vlade formirane 22. novembra 1941), obavestili su Mihailovića 5. decembra o predstojećoj nemačkoj ofanzivi. To je Nedića dovelo u težak položaj, ali je on uspeo da ubedi Nemce kako za to nije znao i da je Aćimoviću izričito zabranio da

⁹ К. Николић, Б. Димитријевић, „Судбинско преплитање: војводини синови на супротним странама у новом рату“, 168–170 и 175–176. – Ovakav sled događaja potvrdio je i Drakulić u svojim sećanjima. Prema njegovim rečima, jedno veče je u selo Krčmar došao neimenovani seljak iz Struganika i izvestio Vojislava da mu je sestra pala sa tavana i da se nalazi na samrti. Poverovavši, Vojislav odlazi kući (М. Дракулић, *Плима, осека, плима*, 176–177).

¹⁰ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, Tom XII, knjiga 1. Dokumenti nemačkog Rajha 1941 (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1973), 655.

¹¹ Izveštaj 342. nemačke divizije od 10. decembra beleži sledeće: „Na osnovu naređenja dobijenog 3. 12. 1941. o preduzimanju akcije za uništenje Mihailovićeve grupe u planini Babina glava, delovi divizije su 7. 12. nastupali koncentrično u pravcu Babine glave. Pukovnik Mihailović je pobjegao, dok je njegov štab sa načelnikom štaba majorom Mišićem zarobljen. Naše trupe nisu imale gubitaka. Zarobljeno je oko 400 neprijateljskih vojnika i zadobijen znatan plen, među ostalim 1.100 telefona, 1 kratkotalasni odašiljač, oružje, municija, motocikli, konji i 200.000 dinara“ (*Zbornik NOR-a*, XII–1, 734).

¹² Navedeno prema: К. Николић, Б. Димитријевић, „Судбинско преплитање: војводини синови на супротним странама у новом рату“, 319.

¹³ Јакша Ђелевић, *Први Дражин ађутант* (Виндзор, 1993), 96.

ima bilo šta s „Mihailovićevim pitanjem“. Ipak, pukovnik Mušicki je uhapšen 7. decembra u Čačku, sproveden je u Beograd i stavljen pod preki ratni sud. U zatvoru je ostao do sredine 1942. kada je Nedić uspeo da ga oslobodi.¹⁴ Kasnije je, u činu generala, bio komandant Srpskog dobrovoljačkog korpusa.

Prema sećanju Milene Mišić, lokaciju gde se nalazio Mihailović Nemcima je otkrio Bogdan Brajević, komandant Donjokolubarskog četničkog odreda lojalnog Kostić Pećancu. Milena je odmah otišla u Valjevo: „Kako sam stigla u Valjevo, odmah sam zatražila dozvolu od nemačkih vlasti da posetim svoga muža u zatvoru i dobila sam je. Moj muž se mnogo obradovao mome dolasku i odmah mi je kazao da spremim njegov ranac pošto će, verovatno, ići u zarobljeništvo. On je bio u istoj sobi sa majorom Freglom, sa kojim je zajedno vodio svoju poslednju borbu i ja sam razgovarala i s jednim i sa drugim. Tom prilikom sam saznala kako su bili zarobljeni: – Znaj da sam se ja žrtvovao za Dražu da bih ga spasao. Nisam bio egoista i nisam hteo da mislim na sebe kada je u pitanju opšta stvar. U trenutku kad sam video da smo opkoljeni i da ćemo biti zarobljeni, ja sam Draži kazao da beži a ja sam privukao na sebe svu pažnju Nemaca rekavši im: – Šta hoćete, ja sam Draža Mihailović! U toj zabuni mogao je Draža da se izgubi.“¹⁵

Prema navodima iz izveštaja Operativnog odeljenja opunomoćenog komandanta u Srbiji od 20. decembra 1941. komandantu nemačkih oružanih snaga na Jugoistoku, Mišića je ispitivao obaveštajni oficir 342. divizije. Njemu je bilo naređeno da „posebnu pažnju obrati otkrivanju jačine oružanih snaga Draže Mihailovića, mesta u koje je Draža pobegao, veza s Londonom i da sačini spisak poznatih četničkih imena“.¹⁶ U ovom izveštaju je potvrđeno i da su Mišić i Fregl, „prema osudi prekog suda“, streljani 17. decembra 1941. godine.¹⁷

O sudbini Mišića i Fregla Mihailović je 7. januara 1942. obavestio jugoslovensku vladu u Londonu: „Opkoljeni i zarobljeni 6. decembra u okolini Mionice major Aleksandar Mišić, sin vojvode Mišića, i njegov načelnik štaba, major Ivan Fregl. Obojica osuđeni na smrt i streljani 17. decembra. Molim da se major Mišić odlikuje Karadžorđevom zvezdom III reda sa mačevima, kao jedan od prvih saradnika, i major Fregl istim ordenom IV reda. Za ovaj slučaj kao narodni izdajnici da se javno žigošu Jovan Škava, samozvani vojvoda kolubarski, Nešovan Papić iz Mionice i Bogdan Brajević – svi saradnici izdajnika Koste Pećanca, kao i da se liše svih vojničkih zvanja“.¹⁸ Kralj Petar II Karadžorđević odlikovao je Mišića i Fregla 14. januara 1942. godine.

Vojislav Mišić je zarobljen u nemačkoj ofanzivi. U toku pokreta zarobljenika, u selu Gornji Lajkovac pobegao je iz improvizovanog zatvora. Potom se skrivao u Struganiku, a kada se stanje na terenu smirilo vratio se, zajedno sa maj-

¹⁴ Коста Николић, *Историја Равногорског покрета 1941–1945* (Београд: Завод за уџбенике, 2014), књига 1, 160; Јозо Томасевич, *Четници у Другом светском рату 1941–1945* (Загреб: Свеучилишна наклада Liber, 1979), 182.

¹⁵ Navedeno prema: K. Nikolić, B. Dimitrijević, „Судбинско преплитање: војводини синови на супротним странама у новом рату“, 323.

¹⁶ *Zbornik NOR-a*, XII-1, 795.

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ Војни архив (VA), фонд Емигрантска влада Краљевине Југославије, 302–2/3–2.

kom Lujzom, 19. decembra u Beograd. Prema izvorima drugog reda, dugo se verovalo da je uhapšen od srpske specijalne policije. Međutim, prema sopstvenom iskazu, Vojislav se sam prijavio policiji odmah po dolasku u Beograd. Pred islednike IV antikomunističkog odeljenja Odeljenja specijalne policije stupio je 23. decembra.¹⁹ Kao i većina policijskih zapisnika sadržina ovog takođe je produkt interesovanja islednika i težnji isleđenog lica da pokuša da što manje inkriminiše sebe, a ako postoji mogućnost i svoje saradnike. Šta je Vojislav Mišić rekao islednicima? Istakao je da se uprkos konstantnom pritisku koji su vršili njegov brat Aleksandar Mišić i Dragoljub Mihailović nije uključio u JVuO jer se nije slagao sa strategijom ovog pokreta otpora. Uprkos navedenoj činjenici Vojislav Mišić policiji nije odao nijedan podatak o organizaciji i delovanju JVuO u ovom periodu, a naveo je samo imena ključnih ljudi koja su odavno bila poznata okupacionom režimu. Pravdao se da je nakon njegovog odbijanja sve sakrivano od njega i da se nije interesovao za delovanje JVuO. Nismo spremni da poverujemo u navedenu priču s obzirom da je živio u selu odakle je rukovođeno JVuO. Isti recept Vojislav Mišić je koristio i prilikom rekonstrukcije svoga puta u partizane. Prema njegovom kazivanju išao je bez pratnje da kupi kravu kada je zarobljen od partizana, nakon isleđenja u partizanskoj komandi ucenjen je da im se pridruži i preuzme komandu nad jednom četom. Od komunističkih vođa navodi puno ime i prezime samo Dragojla Dudića, Žikice Jovanovića Španca i Stevana Marinkovića Singera koji su u to vreme bili već poznati policiji.

Nije bila praksa da se krivci po komunističkoj delatnosti predaju Gestapou, izuzev u slučaju kada su nemačke nacionalnosti. Ostaje nepoznanica zašto je Odeljenje specijalne policije nakon saslušanja Mišića prosledilo ovoj tajnoj policiji. Činjenica da u fondu Zapovednika policije i službe bezbednosti nema prijemnog kartona uhapšenog i personalnog dosijea i ne pominje se u registrima izvoda dosijea ime Vojislav Mišić, sprečava nas da saznamo odgovor na ovo pitanje. Nemačka policija sprovela je Mišića 26. januara 1942. u logor na Banjici, gde je numerisan pod rednim brojem 4054,²⁰ u grupu zatvorenika iz koje su uzimani taoci za streljanje.

---

¹⁹ Odeljenje specijalne policije Uprave grada Beograda naslednik je predratnog Odeljenja opšte policije koje je u suštini predstavljalo političku policiju. Službenici ovog odeljenja nastavili su tokom Drugog svetskog rata da rade na ovom sektoru ali za drugog „poslodavca“. Okupator je zadržao većinu kadrova, ali je izmenio delokrug rada. Pored suzbijanja komunističke delatnosti Odeljenje specijalne policije hapsilo je i saslušavalo pripadnike JVuO ali i druge političke, ideološke i rasne neprijatelje Trećeg rajha. Najveći deo kapaciteta Specijalne policije odlazio je na rad IV antikomunističkog odeljenja. Šef ovog odeljenja Božidar Bećarević i njegovi činovnici svojim frenetičnim radom i nasilnim metodama uspeali su da za vreme Drugog svetskog rata prodru u komunističku organizaciju u više gradova okupirane Srbije i uhapsu veliki broj pripadnika ovog pokreta otpora. Od leta 1942. IV odeljenje vrši i kategorizaciju uhapšenih lica koja su upućivana u Logor na Banjici, čime je pored istražnih preuzeo i ingerencije sudskih organa. Više o ovoj temi u: Бранислав Божовић, *Специјална полиција 1941–1944* (Београд: Завод за уџбенике, 2014); IAB, UGB, OSP, IV–46/13–5, K 286/17.

²⁰ *Logor Banjica: Knjige zatočenika koncentracionog logora Banjica (1941–1944)*, priredila Evica Micković (Beograd: Istorijski arhiv Beograd, 2009), 307.

Povodom situacije u kojoj se našao njen sin, Lujza Mišić se 8. februara 1942. obratila vojnom zapovedniku Srbije generalu Paulu Baderu.²¹ U prvom delu pisma Lujza nastoji da dokaže nevinost Vojislava pozivajući se između ostalog na činjenicu da on kao zemljoposjednik ne može da bude komunista i uveravajući da je u partizanski odred kao i mnogi drugi odveden nasilno. Ovaj deo molbe napisan je uobičajenom retorikom koju su u ovakvim situacijama koristili i drugi roditelji i članovi porodice prilikom obraćanja okupacionim vlastima.²² Ono što odvađa ovu molbu od napred navedenih i u određenoj meri otkriva deo karaktera autora je poslednji deo pisma. Po principu „usluga za uslugu“ Lujza Mišić ukazuje na epizodu u kojoj je njen suprug lično intervenisao da se popravi položaj i što pre odobri povratak u Nemačku generalu Augustu fon Mekenzenju i smatra da joj ovaj događaj daje za pravo da traži puštanje sina.

O rezultatima ovakvog mudrog postupanja Lujze Mišić dovoljno svedoči činjenica da je Vojislav nepunih mesec dana posle slanja molbe odlukom Gestapoa pušten iz zatvora 2. aprila 1942.²³ Živeo je u Beogradu i prema određenim svedočanstvima radio je u vojnoj bašti gde su gajene poljoprivredne kulture. Nakon oslobođenja Beograda oblači ponovo uniformu NOP-a i učestvuje u borbama u Sremu.²⁴ Lujza Mišić je 21. juna 1943. prešla iz luteranske u pravoslavnu veru i dobila ime Magdalena. Zbog streljanja sina Aleksandra „istekla je iz njenih vena polovina nemačke krvi“, kako je govorila.²⁵ Preminula je 7. decembra 1956. u Beogradu.

U aprilu 1946. Vojislav je dao iskaz javnom tužiocu NR Srbije „u vezi sa hapšenjem Draže Mihailovića i njegovom odgovornošću, u pogledu saradnje sa okupatorom“, o svojim saznanjima za slučaj predaje zarobljenih partizana, posle čega su oni streljani u Valjevu. Tom prilikom je prihvatio da svoje „lične doživljaje“ iznese i na sudu.²⁶

General Mihailović i najmlađi sin vojvode Mišića suočeni su 26. juna 1946. u sudskoj areni. Pošto je vrlo kratko govorio o svom ratnom putešestviju u jesen 1941, glavni razgovor vođen je o tome kako su ga brat Aleksandar i Mihailović na prevaru izvukli iz partizana i potom držali u „zarobljeništvu“. Vojislav je rekao da je u Struganik došao u noći između 2. i 3. novembra: „Mihailović me je ubeđivao i govorio da su on i njegov pokret u vezi sa emigrantskom vladom u Engleskoj preko kapetana Hadsona²⁷ koji je bio delegat engle-

²¹ Paul Bader je rođen 20. jula 1883. u Laru. U vojnu službu stupio je 1903. Učestvovao je u Prvom svetskom ratu na Zapadnom ratištu. Tokom međuratnog perioda nastavlja da gradi vojnu karijeru i 1935. dobija čin generala. Na čelo okupacione uprave u Srbiji dolazi u decembru 1941. i na ovoj dužnosti ostaje do oktobra 1943. Preminuo je u Emendingenu 29. februara 1971.

²² IAB, UGB, OSP, k. 589.

²³ *Logor Banjica*, 307.

²⁴ Navedeno prema: B. Савић, *Синови војводе Мишића*, 248.

²⁵ *Исто*, 136.

²⁶ Navedeno prema: K. Николић, Б. Димитријевић, „Судбинско преплитање: војводини синови на супротним странама у новом рату“, 329.

²⁷ Kapetan Duejn Hadson (Duane Tyrrel Hudson, 1910–1995). Pre rata je bio rudarski inženjer u Južnoj Africi (tamo je i rođen), a zatim je radio kao savetodavni rudarski inženjer u Beogradu i još nekim mestima u Srbiji. Dobro je govorio srpski jezik. Od 1939. bio je pripadnik „Sekcije

ske vlade pri štabu Draže Mihailovića. Ubeđivao me je da je jedino pokret Draže Mihailovića priznat i da jedino on može da vrši mobilizaciju u Jugoslaviji i da će kao takav biti pomagan od strane saveznika, da partizanski pokret ne može doživeti uspeha, da ga narod neće prihvatiti i da saveznici takav pokret neće prihvatiti. [...] U zarobljeništvu kod Draže ja sam bio do 3. decembra, kada su Nemci došli sa nekoliko strana, opkolili su Struganik. U kome cilju ne znam. Tom prilikom jedan deo četnika je zarobljen. Oni nisu pružili otpor. Četnici nisu ispalili metka. Dobili su naređenje od Draže Mihailovića da ne pucaju. Ja sam zarobljen do strane Nemaca, ali sam u toku noći izjutra pobjegao“.²⁸

Na njegov iskaz Mihailović nije imao nikakav komentar, niti pitanje, ali jeste Dragi Jovanović.²⁹ On je tražio da Vojislav objasni kako je uhapšen od Nemaca, „pod kakvim okolnostima po njega lično, u kakvoj je poziciji bio kod Nemaca i kako mu je život spašen“. Mišić je odgovorio: „Ja sam, pošto sam pobjegao iz njihovog zarobljeništa, kroz nekoliko dana bio u okolini Valjeva pošto nisam mogao da uhvatim vezu sa drugovima partizanima. Odatle sam došao u Beograd. U Beogradu sam docnije uhapšen od strane Gestapoa, i znam da je moja mati išla kod optuženog Dragog Jovanovića i molila ga da on pomogne da se ja spasem iz zatvora i ja verujem da je optuženi Jovanović učinio dosta da ja budem pomilovan, pošto sam docnije pomilovan, u aprilu mesecu“.³⁰

Oslobođenje nije donelo ugodan život Vojislavu: 14. avgusta 1945. nakon teške operacije preminuo mu je sin Živojin. Kratko je radio kao poverenik za poljoprivredu, a 1948. uhapšen je pod optužbom da je simpatizer Sovjetskog Saveza i tri i po godine je proveo na Golom otoku. Tamo je redovno prolazio kroz špalir nazvan „udri vojvodinog sina“. Jedno od zaduženja bilo mu je da rukovodi sađenjem drveća na ovom krševitom ostrvu.³¹ Nakon puštanja sa Golog otoka učestvovao je u više radnih akcija. Profesionalno se skrasio 1. oktobra 1951. zaposlivši se u Gradskom zelenilu u Beogradu. Pored praktičnog, sve do penzionisanja 1969. u ovoj organizaciji bavio se i naučnim radom. Autor je više radova iz oblasti hortikulture. Preminuo je 29. jula 1974. u Beogradu.³²

D“ britanske tajne službe, stacioniran u Zagrebu. U februaru 1941. izveo je jednu sabotažu na italijanskom brodu, pa je morao da napusti Jugoslaviju. Tada je prebačen u štab SOE u Kairu. Bio je član prve jugoslovensko-britanske obaveštajne misije „Byllseye“ koja je u Jugoslaviju upućena 16. septembra 1941. godine.

²⁸ *He osećam se krivim. Stenografske beleške sa sušnja vođu četничког покрета*, приредили Јован Кесар и Драгоје Лукић (Београд: Акваријус, 1990), 575.

²⁹ Dragomir Jovanović je rođen 1902. u Požarevcu. U međuratnom periodu radio je u UGB i policiji u Zagrebu. Po okupaciji postavljen je za upravnika grada Beograda, a obavljao je i dužnosti predsednika Beogradske opštine i šefa Srpske državne bezbednosti. Bio je jedan od ljudi iz domaće uprave koji su uživali najveće poverenje okupacionog režima. Napustio je Srbiju u oktobru 1944. ali je nakon hapšenja od strane saveznika izručen jugoslovenskim vlastima u aprilu 1945. Osuđen je 15. jula 1946. na smrtnu kaznu. Бранислав Божовић, *Управа и управници града Београда 1939–1944* (Београд: Просвета, 2011), 334–340.

³⁰ *He osećam se krivim*, 576.

³¹ В. Савић, *Синови војводе Мишића*, 250.

³² *Исто*, 252.

1. SASLUŠANJE VOJISLAVA MIŠIĆA

Rađeno na dan 23. decembra
1941. godine u Odeljenju specijalne
Policije Uprave grada Beograda

ZAPISNIK

O saslušanju MIŠIĆ VOJISLAVA, po zanimanju agronoma, rođenog 1. jula 1902. godine u Valjevu, od oca Živojina i majke Lujze, rođ. Krihner, oženjen, otac dvoje dece, Srbin, pravoslavne vere, nekažnjavan, sa stanom u Beogradu u Kr. Natalije br. 92, koji na postavljena pitanja izjavi:

Od 1927. godine ja stalno živim na imanju koje pripada meni u selu Aleksandrovu kod Skoplja, gde sam živio sve do juna meseca 1941. godine, kada sam od strane Bugara proteran, zajedno sa mojom porodicom. Po proterivanju iz toga mesta došao sam u Beograd, gde sam ostao svega dve nedelje, pa sam zatim sa svojom porodicom otišao u selo Struganik, srez kolubarski, u mesto rođenja moga oca, gde moja majka ima svoje imanje. Tu sam ostao sve do 19 o. m., kada sam ponovo došao u Beograd sa svojom majkom.

Živeći u tome kraju ja sam se našao u dve nezgodne okolnosti, koje su imale neosporno veliki značaj u toku moga života koji sam tamo provodio i svakog dana postojala je opasnost da nastradam zbog tih mojih nesretnih okolnosti. Naime, kao što je poznato, u tom kraju nalazile su se dve organizacije koje se ne slažu sa sadanjim političkim stanjem u našoj zemlji, a koje su bile dosta jake. Kao što je poznato, u tim krajevima nalazila se i organizacija Draže Mihailovića, koja je u tom kraju brojno bila najjača, a isto tako nalazili su se i partizani, koji su takođe po broju bili dosta jaki. Moj brat Mišić Aleksandar, major, kao što je poznato aktivno saraduje sa grupom Draže Mihailovića, pa je u vezi sa tom saradnjom stalno bio u kontaktu lično sa Dražom Mihailovićem i sa njim češće dolazio u kuću, gde sam i ja stanovao. I moj brat Aleksandar i sam pukovnik Draža Mihailović nagovarali su me vrlo često da i ja stupim u njihove redove i da ih pomazem u njihovoj akciji, no na to ja nisam nikako pristajao. Nisam pristajao iz razloga toga što sam smatrao da rad tih ljudi ne odgovara interesima zemlje, da nije sada vreme da se vodi ma kakva ilegalna akcija, jer od iste ne samo da [ne]će biti koristi nego šta više štete po opšte interese. Kada su oni tokom vremena uvideli da ja ne želim sa njima saradivati, oni su odustali od intencija da ja budem njihov član i prestali su da me nagovaraju da ja sa njima saradujem. Da bi pak se lakše otresa[o] njihovih stalnih naviranja i nagovaravanja ja sam se iz majkine kuće preselio u sestrinu kuću, koja se nalazila u istom mestu i tako izbegao svaki lični kontakt kako sa mojim bratom Aleksandrom, tako i sa samim pukovnikom Dražom Mihailovićem. S obzirom da nisam bio član te organizacije i da nisam pristajao na njihovu saradnju, nisam se ni interesovao mnogo za njihov rad, a šta više oni su od mene sve i krili, to o radu ove organizacije ne mogu da dam gotovo nikakva obaveštenja. Nepoznata su mi imena lica koja su sa ovom organizacijom radila, jer se za njih nisam uopšte interesovao.

Kao što rekoh, u tim krajevima bila je takođe vrlo jaka i partizanska organizacija, a s obzirom na doživljaje koje sam imao sa članovima ove organizacije mogu da dam izvesna podrobnija obaveštenja o ovoj organizaciji. U drugoj polovini meseca septembra t. g. ja sam pošao u selo Ključ da kupim jednu kravu. Putem sam susreo jednu partizansku patrolu, koja me je privela u partizanski štab koji se nalazio u selu Rajković u zgradi Voje Rafailovića. Tu sam zadržan 24 časa, saslušan o svome ranijem radu, o svojim političkim idejama i vezama i na kraju mi je, da se izrazim, naređeno da moram sa njima saradivati. Ovo su mi oni i sami priznali, jer su tvrdili da je moje prisustvo potrebno radi imena mog pokojnog oca Vojvode Mišića, sa kojim bi imenom oni docnije mogli uspešnije kod seljaka da se reklamiraju i na taj način da za sebe lakše pridobiju seljake i druge intelektualce. U samom štabu gde sam saslušan, na kraju naređeno mi je da imam ostati sa njima i da moj rad i ophođenje prema članovima i prema njihovoj akciji će ovisiti i o ophođenju njihovom prema meni, kao i o mojoj daljoj sudbini, kako mene tako i moje porodice. Tu u štabu posle toga ostao sam sve do 2. novembra t. g., kada sam iz tih redova izašao, a o čemu ću docnije dati obaveštenje.

U selu Rajković ostao sam, kako rekoh, 24 sata, pa sam posle toga pod silom sa ostalim partizanima i učestvovao u njihovom radu u sledećim mestima: Bukovcu, Prijezdi, Bačevac, Mratišić kao i druga mesta i sela gde su partizani sprovodili akciju. Od strane štaba partizana (o licima ću docnije dati obaveštenja) meni je bilo naređeno da moram sa njima saradivati i da se moram primiti kao komandir jedne čete, u kojoj je bilo oko 70–80 ljudi. Stvarno ja nisam bio komandir te čete, samo prividno pred partizanima i narodom radi reklame, a faktički komandir čete bio je Drakulić, činovnik pošte i telegrafa iz Beograda. U akciji koju su oni u tim mestima sprovodili ja sam učestvovao u borbama, odnosno propagandnim bojevima, pa sam i ja moro pod silom da držim govore, pozivajući seljake da saraduju sa partizanima iznoseći kako to čine za svoje oslobođenje i da je to nacionalna borba.

O licima koja su bila u partizanskom štabu, kao i ostalima koja su bila u vezi sa akcijom partizana, mogu da dam sledeće podatke: u štabu su se nalazili: Drakulić, poštanski činovnik iz Beograda, Steva Marković, zv. Singer, agent firme „Singera“, koji je bio bataljonski politički komesar, Žika Jovanović, stud.³³ Filozofije, koji je učestvovao u španskom građanskom ratu, koji je bio komandant partizanskog bataljona, Savčić sudija iz Valjeva, komandir partizanske čete i delegat političkog komesara, Minić zv. „Crni“, član glavnog štaba, Dragojlo Dudić, zamenik političkog komesara za odred valjevski, Marić, student prava iz Mionice, komandant mesta u Gornjoj Toplici, dr. Jovanović, zubni lekar iz Valjeva, organizator valjevskog bataljona i propagator, žena dr. Jovanovića, zubara takođe je imala neku funkciju pri sanitetskom odeljenju, Drajić, privatni činovnik iz Valjeva, komandir čete, Jovanović zv. „Bradonja“, koji je rodod iz sela Zaruba kod Valjeva, komandir čete, a koji je ranije bio aktivan potporučnik, neki Tasa, kome prezime ne znam a koji je rodod iz okoline Uži-

³³ Sredinom septembra 1941. u selu Robaje formiran je Kolubarski partizanski bataljon. Bataljon je imao šest četa, dužnost komandanta vršio je Žikica Jovanović Španac, a političkog komesara Stevan Marković Singer. Дојчило Митровић, *Западна Србија 1941* (Београд: Полит, 1975), 225.

ca, koji je ranije bio učitelj, kao komandir čete, Vujić učitelj, koji je rodom iz Beograda, a bio učitelj u Gornjoj Toplici, vođa kulturne sekcije i drugi kojima se sada imena i prezimena ne mogu setiti.³⁴

Napred sam naveo da sam se ja pod silom i pretnjom morao primiti dužnosti komandira partizanske čete, a pored toga naročito striktno mi je bilo zabranjeno da obavestim ma na kakav način svoju porodicu, poznanike ili same partizane da sam ja u njihovim redovima pod silom, već sam sve svoje rođake i poznanike morao obavestiti kako sam ja svesrdno sa svojom voljom stupio u njihove redove i kako saradujem sa partizanima. U vezi sa tim, ja sam u tom smislu i obavestio svoju porodicu koja se nalazila u selu Struganiku, zatim u Pančevu, a i samim partizanima sam morao stalno stavljati do znanja da je svojevolumno sa njima saradujem bez ikakve presije.

U partizanskim redovima govorilo se da je organizacija Draže Mihailovića počela saradivati sa Nemcima, te joj se to zameralo, a sem toga stalno se isticalo da u oslobođenoj Srbiji ne mogu biti dva gospodara, tj. četnici i komunisti, pa je baš zbog ta dva razloga i isticano da mora doći do razmimoilaženja između ovih dveju grupa. Do razmimoilaženja, kao što je i poznato je i došlo, a docnije je i došlo do otvorenog sukoba i borbi između jednih i drugih. Kada je došlo do sukoba, moj brat Aleksandar Mišić, koji saraduje sa grupom Draže Mihailovića, poslao je kod mene seljaka Kaljević Bogoljuba da me izvuče iz partizanskih redova, jer je postajala opasnost da ću biti sa njihove strane ubijen. Kaljević se zaista sa mnom sastao u selu Krčmarima i tu mi je saopštio da je navodno moja sestra naprasno umrla i da moram ići kući. To sam ja saopštio Drakuliću, delegatu političkog komesara, i on mi je dozvolio da mogu otputovati kući, ali mi je zapretio da se strogo pridržavam onoga što mi je naređeno, a o čemu sam napred veće izjavio, t. j. da ne smem priznati da sam prisiljen da sa njima saradujem i da se moram ponovo vratiti u svoju jedinicu. Ja sam tada otišao u mesto gde sam i ranije stanovao kod svoje sestre i nakon kraćeg vremena došao je moj brat Aleksandar, sa pet do šest četnika, gde me je zarobio i odveo me u kuću moje majke, gde se nalazio i sam Draža Mihailović, kao i Dragiša Vasić. Tu su mi saopštili da će oni, grupa Draže Mihailovića, u sporazumu sa Nemcima i nacionalnim grupama generala Nedića napasti partizane, što su zaista i učinili, a ovo su učinili da bi me s obzirom kao Aleksandrovog brata spasili. Ja sam tada ostao u selu Struganik kod sestre, a da bi se spasao ako partizani uđu u Struganik preko jednog čoveka sam ih pismom obavestio da sam ja od strane brata zarobljen i da mi je nemoguće izaći iz Struganika.

Posle nekoliko dana ušli su Nemci u Struganik zarobili moga brata Aleksandra, dok su Draža i ostali pobegli, a ja sam nakon nekoliko dana došao u Beograd. S obzirom na saradnju moga brata Aleksandra sa grupom Draže Mihailovića, kao i na moju prisiljenu saradnju sa partizanima, ja sam zbog toga do-

---

³⁴ Miloš Minić, ilegalni nadimak Crni, u ovom periodu instruktor PK KPJ za Srbiju; Andre Savić, politički komesar Suvoborskog partizanskog odreda; doktor Miodrag Jovanović, politički komesar Kolubarske čete; Radivoje Jovanović Bradonja, komandant Kolubarske čete (Д. Митровић, *Западна Србија 1941*, 147–149, 300).

šao u Beograd, a da bi sa sebe skinuo svaku odgovornost prijavio sam se vlastima odmah po dolasku u Beograd i u saslušanju izneo sve oni što mi je bilo poznato kako o radu jedne grupe, tako o radu druge grupe.

Drugo ništa nemam da kažem. Ispit mi je pročitano, za svoj ga priznajem i potpisujem.

Pismen sam,
[svojeručni potpis]
Vojislav Ž. Mišić

SASLUŠAO I OVERIO:

Po naredbi Upravnika grada Beograda
Šef Odeljenja specijalne policije
[potpis nečitak]

2. PISMO LUJZE MIŠIĆ

Euer Exzellenz,

Als Witwe des verstorbenen Marschalls des Serbischen Heeres Živojin Mišić, des Chefs des Stabes Armeeoberkommandos im Kriege 1917/1918. erlaube ich mir mich an Sie mit folgender Bitte zu werden:

Mein Sohn Vojislav Mišić ist während der kommunistischen Aktion Ende September v. J. von den Kommunisten mit Gewalt aus dem Dorfe Struganik verschleppt worden, wo ich in den letzten Jahren gelebt und wo er sich der Okkupation von Altserbien von Seiten der Bulgaren, niedergelassen hatte, nachdem er seinen Besitz in der Umgebung von Skoplje verlassen musste.

Mein Sohn blieb in kommunistischer Gefangenschaft bis Anfang November, bis es ihm gelang, zu entfliehen und neuerlich sich in Struganik unter dem Schutze der serbischen Četniks zu bergen und sobald diese Gegend von den Kommunisten gereinigt war, kam er Mitte Dezember nach Beograd. Nach seiner Ankunft in Beograd hat er Mitte Dezember nach Beograd. Nach seiner Ankunft in Beograd hat er sich beim Polizeipräsidium in Beograd gemeldet und sämtliche Angaben zu Protokoll gab, was mit ihm bei den Kommunisten geschehen ist.

Vor einigen Tagen ist mein Sohn Vojislav von Seiten der deutschen Behörden verhaftet worden unter dem Verdachte, ein Kommunist zu sein. Er befindet sich noch heute auf Dedinje in Haft. Mein Sohn war niemals Kommunist, konnte dies auch nicht sein, nachdem er einen landwirtschaftlichen Besitz von 70 ha hatte. Er war die ganze Zeit während seines 15 jährigen Aufenthaltes in Skoplje ein grosser nationaler Arbeiter, was den Militär- und Zivilbehörden in Skoplje bekannt ist. Jedoch nur aus dem Grunde, weil er mit Gewalt von den Kommunisten verschleppt wurde und gezwungen war, bei ihnen einen Monat zu verbringen – was auch mit mehreren anderen der Fall war – glaubt man ihm nicht, dass er nichts gemeinsames mit den Kommunisten hat und so ist als Kommunisten in Haft gehalten.

Ich garantiere für meinen Sohn, dass er niemals ein Kommunisten gewesen ist und bitte, dass man mir glaubt, dass ich ihn als Frau eines Marschalls

des Serbischen Heeres nicht zum Kommunisten erziehen und ausbilden konnte, sondern einzig und allein im nationalen Geist. Dass ich mich an Eure Exzellenz wende und an ihre einflussreiche Intervention um Gnade, dass mein Sohn Vojislav in Freiheit gelassen werde, auf meine Garantie hin, erlaubt mir folgende der Deutschen Wehrmacht, Herrn Generalfeldmarschalls v. Mackensen, mit meinem Manne, dem gewesenen Marschall Mišić:

Der Präliminarfrieden des vergangenen Krieges traf den Herrn Generalfeldmarschall von Mackensen auf jugoslawischem Territorium und er ist in Petrovgrad aufgehalten worden. Sobald mein Mann hiervon Nachricht erhielt, erstattete er persönlich Herrn Generalfeldmarschall von Mackensen einen Besuch ab und bei dieser Gelegenheit hat mein Mann auf ausdrücklichen Wunsch des Herrn Generalfeldmarschalls, ihm ein Pferd mit der Ordonnanz für die ganze Zeit, solange er sich auf unserem Territorium aufhalten werde, zur Verfügung gestellt werde.

Nach Rückkehr in Beograd hat ein Mann über dieses Zusammentreffen mit Herrn Generalfeldmarschall Mackensen sofort dem Thronfolger Aleksandar und dem französischen Kommando Bericht erstattet und den Antrag gestellt, dass ihm sofort die Rückkehr nach Deutschland erlaubt werde und ihm die ganze Aufmerksamkeit seinem hohen Range entsprechend erwiesen werde. Der Antrag meines Mannes ist angenommen worden und dem Generalfeldmarschall von Mackensen wurde die Rückkehr erlaubt. Mein Mann hat angeordnet, dass ihm ein besonderer Wagen zur Verfügung gestellt werde und dass man ihn mit einer besonderen Aufmerksamkeit bis zu unserer Grenze behandle.

Diese Begegnung zwischen dem Herrn Generalfeldmarschall von Mackensen und meinem Manne, sowie die Aufmerksamkeit und Verehrung, die mein Mann ihm erwiesen hat, gibt mir die Hoffnung. Euer Exzellenz, dass Sie mir Jahre einflussreiche Intervention für die Freilassung meines Sohnes Vojislav nicht versagen werden.

Ich bitte Sie, Euer Exzellenz, neben den Ausdrücken meiner Dankbarkeit die Versicherung meiner vorzüglichsten Hochachtung entgegennehmen zu wollen.

Beograd, den 8. Februar 1942.
Kraljice Natalije, Nr. 92a

Luise Mischitsch
[svojeručni potpis na nemačkom]
Witwe des Marschalls Mišić

3. PISMO LUJZE MIŠIĆ (PREVOD)

Vaša ekselencijo,

Kao udovica pokojnog vojvode Srpske vojske Živojina Mišića, načelnika štaba Vrhovne komande vojske u ratu 1917./1918., usudujem se da Vam se obratim sa sledećom molbom:

Mog sina Vojislava Mišića su za vreme komunističke akcije septembra prošle godine komunisti nasilno odveli iz sela Struganika gde sam živela poslednjih godina i gde se on nastanio posle okupacije Stare Srbije od strane Bugara, nakon što je morao da napusti svoje imanje u okolini Skoplja.

Moj sin je ostao u komunističkom zarobljeništvu do početka novembra, dok mu nije uspelo da pobegne i da se ponovo pod zaštitom srpskih četnika sakrije

u Struganiku, a čim je ovaj kraj očišćen od komunista, došao je sredinom decembra u Beograd. Nakon dolaska u Beograd prijavio se policijskoj upravi u Beogradu i dao sve podatke u zapisnik o tome šta se sa njim dešavalo kod komunista.

Pre nekoliko dana su mog sina Vojislava uhapsile nemačke vlasti pod sumnjom da je komunista. Do današnjeg dana se nalazi u zatvoru na Dedinju. Moj sin nikada nije bio komunista, to nikada nije ni mogao biti, pošto je posedovao poljoprivredno imanje od 70 ha. On je sve vreme tokom svog petnaestogodišnjeg boravka u Skoplju bio veliki nacionalni delatnik, što je poznato vojnim i civilnim vlastima u Skoplju. Međutim, samo iz razloga što su ga komunisti nasilno oteli i prisilili da kod njih provede mesec dana – što je bio slučaj i sa mnogim drugima – ne veruje mu se da nema ništa zajedničko sa komunistima, pa ga tako kao komunistu drže u zatvoru.

Ja garantujem za svog sina da nikada nije bio komunista i molim da mi verujete da ga kao žena vojvode Srpske vojske nisam mogla vaspitati ni obrazovati kao komunistu, već jedino i isključivo u nacionalnom duhu. To što se obraćam Vašoj ekselenciji i molim Vašu uticajnu intervenciju za milost da se moj sin Vojislav pusti na slobodu na osnovu moje garancije, dozvoljava mi sledeća epizoda iz prošlog rata o susretu maršala nemačkog Vermahta gospodina generalfeldmaršala fon Makenzena sa mojim mužem Mišićem, tadašnjim vojvodom.

Preliminarni mir u prošlom ratu zatekao je gospodina generalfeldmaršala fon Makenzena na jugoslovenskoj teritoriji, a bio je zadržan u Petrovgradu. Čim je moj muž o tome bio obavešten, lično je posetio gospodina feldmaršala fon Makenzena i tom prilikom je moj muž, na izričitu želju gospodina feldmaršala da mu se omogući jutarnja šetnja na konju, odmah preduzeo potrebne mere da mu se na raspolaganje stave konj i ordonans za sve vreme koliko se bude zadržao na našoj teritoriji.

Nakon povratka u Beograd moj muž je o ovom susretu sa gospodinom general-feldmaršalom Makenzenom odmah izvestio prestolonaslednika Aleksandra i francusku komandu, te postavio zahtev da mu se odmah odobri povratak u Nemačku i ukaže sva pažnja koja odgovara njegovom visokom činu. Zahtev mog muža je prihvaćen i general-feldmaršalu fon Makenzenu je odobren povratak. Moj muž je naredio da mu se stavi na raspolaganje posebno vozilo i da se sa njim ophodi sa posebnom pažnjom sve do naše granice.

Ovaj susret između gospodina general-feldmaršala fon Makenzena i mog muža, kao i pažnja i poštovanje koje mu je moj muž ukazao, daje mi nadu, Vaša ekselencijo, da mi nećete uskratiti Vašu uticajnu intervenciju u cilju oslobađanja moga sina Vojislava.

Molim Vas, Vaša ekselencijo, da pored izraza moje zahvalnosti primite i potvrdu mog izuzetnog uvažavanja.

Beograd, 8. februar 1942.
Kraljice Natalije, br. 92a

Lujza Mišić
[svojeručni potpis na nemačkom]
Udovica vojvode Mišića

REFERENCE

- Bjelajac, Mile. *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1999.
- Božović, Branislav. *Uprava i upravnici grada Beograda 1939–1944*. Beograd: Prosveta, 2011.
- Božović, Branislav. *Specijalna policija 1941–1944*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2014.
- Drakulić, Milan. *Plima, oseka, plima*, knjiga 1. Beograd: Prosveta, 1963.
- Đelević, Jakša. *Prvi Dražin ađutant*. Vindzor, 1993.
- *Logor Banjica: Knjige zatočenika koncentracionog logora Banjica 1941–1944*. Priredila Evica Micković. Beograd: Istorijski arhiv Beograd, 2009.
- Mitrović, Dojčilo. *Zapadna Srbija 1941*. Beograd: Nolit, 1975.
- *Ne osećam se krivim. Stenografske beleške sa suđenja vođi četničkog pokreta*. Priredili Jovan Kesar i Dragoje Lukić. Beograd: Akvarijus, 1990.
- Nikolić Kosta, i Bojan Dimitrijević. „Sudbinsko preplitanje: vojvodini sinovi na suprotnim stranama u novom ratu“. U: Vojvoda Živojin Mišić, *Moje uspomene. Pomenik*. Priređivač Ivan Ivanović, 301–329. Beograd: Fondacija Vojvoda Živojin Mišić, Institut za savremenu istoriju, 2004.
- Nikolić, Kosta. *Istorija Ravnogorskog pokreta 1941–1945*, knjiga 1. Beograd: Zavod za udžbenike, 2014.
- Savić, Velibor. *Sinovi vojvode Mišića*. Valjevo: Valjevoprint, 2001.
- Tomasevich, Jozo. *Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941–1945*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979.
- *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*. Tom XII, knjiga 1. Dokumenti nemačkog Rajha 1941. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1973.

KOSTA NIKOLIĆ, PhD, Principal Research Fellow
Institute of Contemporary History
Belgrade, Republic of Serbia
kostasnikolic@yahoo.com

RADE RISTANOVIĆ, Assistant Researcher
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, PhD student
Novi Sad, Republic of Serbia
raderistanovic@hotmail.com

CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY OF VOJISLAV MIŠIĆ

Summary

In a marriage of Živojin Mišić and Lujza Mišić three sons and three daughters were born. The youngest son, Vojislav, was born on July 1, 1902 in the City of Valjevo. In the interwar period, Aleksandar implemented his knowledge, as engineer of horticulture, on the property situated in Aleksandrovo (Macedonia) and was politically active (the President of the Municipality of Petrovac and Bunardžik). After Bulgarian occupation started, in June 1941, occupation authorities dislodged him to Belgrade. Opposite to his brother Aleksandar, who was one of leading figures in the Movement of Ravna Gora, Vojislav became a member of a competing, Communist Movement, and a commander of one of Kolubara Brigade units. Vojislav was deceived by his brother Aleksandar that their sister died under accidental circumstances and sent to Struganik, where he stayed until the start of German offensive in December. He came back to Belgrade in December and voluntarily gave up to the Department of Special Police. He was interrogated on December 23, 1941, and his statement witnesses that he kept as secret intentions of his partisan combatant, so his brothers work and leading man of the Movement of Ravna Gora. After the interrogation he was sent to Gestapo and imprisoned in Banjica concentration camp on January 26, 1942. After the intervention of his mother Lujza, who complained to the Military Commander of Serbia, Paul Bader, he was released from the Camp on April 2, 1942. Until the end of the occupation he lived peacefully in Belgrade. He was one of the witnesses in a Communist regime trial against General Dragoljub Mihailović in 1946. He shortly worked as an agricultural advisor, but in 1948, he was arrested under accusation of being a sympathizer of the Soviet Union and sent to Goli otok camp, where he spent three years imprisoned. After release he worked in the City Department for Green Infrastructure in Belgrade. He died in July 29, 1974 in Belgrade. These previously unpublished archival documents which is going to be published in this work, represent an important contribution to a complex family history of great Serbian army leader.

KEYWORDS: World War II, occupied Serbia, Vojislav Mišić, Lujza Mišić, the Special Police Department, Military Commander of Serbia, the Movement of Ravna Gora, Communist Resistance Movement